

Тема 6. Філософія раннього еллінізму.

1. Особливості античної філософії доби еллінізму.

2. Епікуреїзм: апологія задоволення.

3. Стоїцизм: пізньоантичний ідеал мудреця.

4. Античний скептицизм

1. ОСОБЛИВОСТІ АНТИЧНОЇ ФІЛОСОФІЇ ДОБИ ЕЛЛІНІЗМУ.

З кінця IV ст. до н.е. антична філософія вступає в нову епоху - добу еллінізму. Термін "еллінізм" увів німецький історик Йоган Дройзен (1808 -1884), автор твору "Історія еллінізму" (еллінами себе називали греки, тому "елліністичний" - це синонім "старогрецький"). Еллінізм - трьохсотлітній період в історії Східного Середземномор'я і континентальних областей в Азії і Африці, які примикали до нього. Він бере початок із 338 року до н.е., року перемоги Македонії (Александра Македонського) над Грецією, внаслідок чого ці території опинилися під владою македонської аристократії і духовним пануванням грецької культури. Завершилась епоха еллінізму в 30 році до н.е. - завоювання Римом останньої елліністичної держави - Єгипту. Це був період загострення суперечностей рабовласницького суспільства. На цей процес вплинули причини зовнішнього і внутрішнього життя тодішнього грецького суспільства. Насамперед втрата Афінами й іншими містами-полісами політичної самостійності зумовила кінець давньої демократії як форми цілісного самостійного буття. Входження їх до складу створеної Александром Македонським великої наддержави послужило відчуженню народу від держави. Правда, ця імперія довго не проіснувала, і після смерті Македонського вона розпалася на ряд самостійних держав. Однак це не стримало кризи рабовласницького суспільства. Входження Греції до складу імперії Александра Македонського мало й позитивне значення: грецька культура поширилась на всю її територію - від Єгипту до Середньої Азії та Індії, інтегрувавши при цьому розвинуті там культури народів. Щодо внутрішніх причин втрати грецькими полісами незалежності, то це - їх замкнутість, постійні чвари і суперечки, надлишок вільного населення, не

зайнятого у сфері виробництва, низька ефективність рабської праці. Все більшого значення у сільськогосподарському і ремісницькому виробництві набувала праця напіввільних виробників типу римських колонів. В епоху еллінізму зазнало суттєвих змін становище людини у світі, суспільстві. Елліністична людина - це вже не громадянин суверенного полісу, а підданий велетенської монархічної держави, загублений серед мільйонів йому подібних. У цій державі від нього ніщо не залежить. Він більше не бере участі в управлінні своєю державою, держава від нього відчужена. Державний устрій виштовхнув людину зі середини громадського життя, активного громадянина перетворив на пасивного виконавця чужої волі. Колишні громадянські добродієвості: патріотизм, вільнолюбство, доблесть, гідність, громадянська і моральна відповідальність тощо втратили свою цінність. Людина залишилась ніби наодинці зі собою, замикаючись на собі і своєму житті, на своїх особистих інтересах. Вона прагне ввійти в себе, придушити в собі всі бажання і пристрасті, які зв'язували її зі світом, знайти спокій у колі своїх однодумців. Філософія замислилась над цим становищем, і філософська рефлексія зосередилася на людській індивідуальності. Головними рисами нового світогляду можна визначити індивідуалізм і діалектично пов'язаний з ним космополітизм (Історія філософії: Підручник. -К ., 2002. -С . 114). Вони були відображенням самотності, закритості на собі і своєму житті людини і водночас її загубленості у велетенських монархіях. Зміни, що відбулися у соціально-політичному житті елліністичного суспільства, викликали до життя глибокі зрушення в духовній сфері, в тому числі й у філософії. Філософія набуває нових рис, зберігаючи водночас наступницький зв'язок із попередніми філософськими школами і вченнями. Основні особливості елліністичної філософії такі: 1. Філософія поступово втрачає свій творчий характер, здатність до творення нових ідей, все більше озираючись назад, на своє минуле. Починається епоха саморефлексії, коментування і тлумачення старих філософських текстів, засвоєння, переробка і пристосування попередніх філософських учень до нових умов. Характерно,

що це було повернення не до проблематики Платона та Арістотеля, а до досократиків - Геракліта, Демокріта, софістів. 2. Істотні зміни відбулися щодо предмета філософії і взагалі у змісті традиційної філософської парадигми. Йдеться про те, що цілісне, предметно-речове бачення світу ніби “подвоюється”: поряд із звичним предметним світом речей мовби виростає новий - духовноідеальний (вже не предметний), “внутрішній”, “індивідний” (той, що “випадає” із світової гармонії буття) св'г. В елліністичній філософії вказані зміни виявляють себе насамперед виключним інтересом до морально-етичних проблем, до суб'єктивної тематики (Бичко А.К., Бичко І.В., Табачковський В.Г. Історія філософії: Підручник. - К., 2001. - С.42). Тобто на перший план виступає етика як учення про моральність, а в самій моральності головне місце займає питання про те, як бути вільним в умовах тоталітарного режиму. 3. Філософія все більше втрачає зв'язки з науками, зазнаючи все більшого впливу художньо-міфологічно-релігійного комплексу. Це зумовлено бурхливим розвитком наук, їх спеціалізацією, визначенням свого предмета. Якщо раніше філософія і науки були тісно пов'язані між собою, то в елліністичний період науки відокремились від філософії. Цей бурхливий розвиток наук у дану добу був підготовлений усіма попередніми досягненнями грецької теоретичної думки, зокрема розвитком медицини (Гіппократ), математики, астрономії. Однак якщо раніше наука і філософія були складовими нерозчленованого знання про світ і його носіями були переважно мислителі, філософи, то тепер з'являються люди, які спеціально займаються окремими галузями наукового знання. Провідним центром розвитку науки періоду еллінізму була Александрія (Єгипет). Тут знаходився Мусейон - храм, або святилище муз, покровительок мистецтв і наук. Він був частиною царських палаців, групою будівель, призначених для наукових занять і помешкань учених. При Мусейоні була знаменита Александрійська бібліотека, в якій знаходилося декілька сот тисяч папірусних рукописів. 118 Еліністична наука включала в себе як природничі (астрономію, математику, фізику, географію, анатомію, фізіологію), так і гуманітарні (історію,

філологію) науки. Евклід і Архімед закладають основи геометрії, математики, механіки. Астроном Арістарх Самоський висунув гіпотезу про рух Землі навколо Сонця та навколо своєї осі. В галузі анатомії були вивчені нервова система і внутрішні органи людини, анатомічно обґрунтована роль мозку як центру розумових здібностей. Особливих успіхів досягла філологія, її розвиток у III ст. до н.е. називають “золотою добою”. В епоху еллінізму створюється загальногрецький діалект койне, розробляється грецька грамати́ка, здійснюється літературна обробка давніх текстів, складається список кращих грецьких письменників. Епоха еллінізму багата на видатних поетів і письменників, художників, архітекторів і скульпторів. У цій атмосфері загального піднесення інтелектуального життя - науки і культури - відбувався розвиток елліністичної філософії - епікуреїзму, стоїцизму та скептицизму.

2. ЕПІКУРЕЇЗМ: АПОЛОГІЯ ЗАДОВОЛЕННЯ.

Епікуреїзм - одна з найвпливовіших шкіл елліністичної філософії, яка проіснувала більш як вісім століть і стала головним центром античного матеріалізму. Своєю назвою завдячує філософу Епікуру. Виділяють ранній епікуреїзм (IV - III ст. до н.е.), до якого належать, крім Епікура, Геродот, Менекей, Піфокл; епікуреїзм другого періоду (II - I ст. до н.е.), представлений творчістю Філософа, Аполлодора Афінського, Зенона Сідонського та ін.; римський епікуреїзм (I - IV ст.), найголовнішим представником якого був Тіт Лукрецій Кар. Епікур (342 - 270 рр. до н.е.) - виходець з острова Самоса, основну частину життя провів в Афінах, де заснував свою філософську школу “Сад Епікура” (купив будинок із садом, де поселився разом з учнями). Над входом був напис: “Гостю, тобі буде тут добре: тут задоволення - вище благо”. Однак школа Епікура не була публічно-освітньою подібно до Академії Платона чи Лікею Арістотеля. Це було замкнуте товариство однодумців, хоч і не політичне об’єднання, як Піфагорійський союз. Вважають, що Епікур є автором численних (понад 300 папірусних книг) творів, але від них збереглося декілька листів до своїх учнів - Геродота, Піфокла і Менекея, а також “Головні думки” - збірка висловлювань філософа. Основні ідеї вчення Епікура

зосереджені у трьох сферах філософського знання - “каноніка” (теорія пізнання), “фізика” (натурфілософія) й етика. На відміну від представників класичної давньогрецької філософії Епікур вважав головним не приріст нового знання, а опанування людиною мистецтва жити гідно, забезпечувати спокій своєї душі та зберігати духовну стійкість. Він ставив завдання захистити людину від можливих страхів життя, зокрема страху смерті. А для цього людині потрібні знання природи. Тому-то філософ акцентував увагу на теорії пізнання і фізиці - вченні про природу. Свою теорію пізнання Епікур називав канонікою, тому що в її основі знаходилося учення про критерії, тобто канони (“канон” - міра, взірець, критерій істини). Головний і первинний критерій істини, згідно з його вченням, відчуття: “...Через відчуження доходять до нас із-зовні і явища, і їх взаємодія” (Читанка з історії філософії. Книга I. - С. 177). Все, що ми відчуваємо, - істинне; відчуття нас ніколи не обманюють. Розум повністю залежить від відчуттів. Як виникають відчуття? На думку Епікура, вони виникають у результаті проникнення в наші органи чуття “образів” речей, які безперервно відокремлюються (“витікають”) від поверхні речей, що виникають і переміщуються із швидкістю думки: “Від поверхні тіл діється безперервне витікання, непомітне лише тому, що зменшення відшкодовується поповненням” (Там само). Чуттєві сприйняття не суб’єктивні, як у Демокріта, а об’єктивні: образ складається з частинок, влаштованих таким чином, що вони пристосовані до того, щоб збуджувати певний орган відчуття. Хоч відчуття, за Епікуром, - головний критерій знання, але не єдиний. Крім нього, філософ вводив і такі критерії істини, як передбачення, перетерпіння і “образний кидок думки”. Передбачення - це відбиток, попередником якого були відчуття, що нерідко з’являються зовні, мають свої загальні й часткові частини в пам’яті людини. Передтерпіння - це критерій нашого відношення до речей, визначення того, до яких речей ми повинні прагнути, а які обминати. Під “кидком думки” Епікур розумів уміння пояснювати множинне через одиничне, вміння узагальнювати й коротко схоплювати те, що раніше вивчалось частково, звести множинність до простих

основ і слів, по120 бачити перше знання, яке не вимагає доведення (Див.: Волинка Г.І. та ін. Вступ до філософії: історико-філософська пропедевтика. - К., 1999.-С.134). Що ж до розуму, то, за Епікуром, він не має свого предмета пізнання. Сам по собі, без відчуттів він не дає жодного знання. Отже, філософ абсолютизує сенсуалізм, недооцінює роль логічного пізнання, роль раціонального його моменту. Фізика (натурфілософія) Епікура опирається на такі універсальні принципи: 1) “ніщо не виникає з неіснуючого”; 2) “який Всесвіт тепер, такий він вічно був і вічно буде, тому що змінюватися йому немає у що, бо, крім Всесвіту, немає нічого, що могло б увійти в нього і внести зміни”; 3) “Всесвіт є (тіла і порожнеча)”; 4) “деякі з тіл суть складні, а деякі такі, що з них утворюються складні”, це “атоми неподільні і незмінні” (Читанка з історії філософії. Книга І. - С.177). Наслідуючи вчення Левкіппа і Демокріта, Епікур дав найбільш досконалу в стародавні часи атомістичну картину світу. Він значно поглибив їх учення про атоми. По-перше, філософ дав більш ґрунтовну характеристику атомів: крім форми, величини, порядку і положення, атоми володіють вагою. Пізніше Ф.Енгельс у “Діалектиці природи” відзначить, що Епікур по-своєму знав атомний об’єм і атомну вагу. По-друге, величина атомів обмежена (Левкіпп і Демокріт допускали атоми величиною як світ). По-третє, число атомів безмежне, але кількість форм їх обмежена. Звідси Епікур робив висновок про безмежність світів у Всесвіті. Епікур поглибив також вчення атомістів про рух атомів. Джерело руху - в самих атомах: це їх вага. Під дією ваги атоми падають у безмежній порожнечі. Причём атоми падають з однаковою швидкістю, тобто їх швидкість падіння не залежить від ваги (європейська наука прийме цей принцип тільки після доведення Галілеєм незалежності швидкості вільного падіння тіл у порожнечі від їх ваги). Філософ розрізняв три види руху атомів: падіння по прямій внаслідок ваги; рух, що виникає від зіткнення атомів, і рух як відхилення від прямої лінії. Новим у вченні Епікура про рух є визнання самочинного відхилення атомів при падінні. Цим, власне, визнавалась випадковість (на противагу демокрітівському детермінізму, що вів до фаталістичного

заперечення свободи). Таке тлумачення руху мало глибокий смисл і відбивало корінні зміни в житті тодішнього суспільства. Як відзначає І.В.Бичко, “Епікурова ідея самочинного відхилення атома була специфічно філософським відображенням факту виникнення в античного індивіда певного “мінімуму” свободи (індивідуальної свободи), здатності протистояти (щоправда, в досить скромних межах) зовнішній примусовості всеохоплюючого гармонійного світопорядку, що тяжів донедавна над кожним античним індивідом як “невблаганний рок”. Виникнення цієї “внутрішньої автономії” індивіда знаменувало народження особистої свободи людини... Людина - цей “соціальний атом” - починає поступово виявляти в собі (а не в космічному світопорядку, що “розчиняє” її неповторність) автономний, цілком самостійний ґрунт своєї життєдіяльності” (Бичко А.К., Бичко І.В., Табачковський В.Г. Історія філософії: Підручник. - С.42-43). Каноніка і фізика Епікура не є самодостатніми. Філософ бачив головне завдання філософії не в дослідженні природи і пізнання, а в осмисленні людини. Якщо головна увага Демокріта була звернута до об’єкта, увага Епікура - до суб’єкта, до проблем етики. Мета етики як науки про поведінку людини - навчити її бути щасливою. Критерій щастя — задоволення. Все, що породжує задоволення, - благо, а все, що породжує незадоволення, - зло. Епікур розрізняв три види задоволень: а) природні і необхідні для життя; б) природні, але для життя не є необхідними; в) не природні і не необхідні для життя. Він закликав прагнути лише до перших і утримуватися від інших. У цьому й знайшла свій вияв концепція самочинного відхилення атомів від лінії необхідності. Основне правило “мудрого життя” - “відхилення від незадоволення” (а не гонитва за задоволенням). Що розумів Епікур під задоволенням? Нерідко це поняття етики філософа піддавалося вульгаризації, і під “епікуреїзмом” часто розумівся заклик до суто тілесних насолод. Насправді ж його розуміння задоволення - це тверезий вибір необхідного до життя, і найперше духовних задоволень. У листі до Менекея він писав: “... Коли ми говоримо, що задоволення є кінцева мета, то ми розуміємо не задоволення розпусників і не

задоволення, що полягає в чуттєвих насолодах, як вважають деякі, що не знають або не погоджуються, або неправильно розуміють, а свободу від тілесних страждань і від душевних тривог. Ні, не пиятика і гульбища безперервні, не насолоди хлопчиками і жінками, не насолоди рибою і всякими іншими стра122 вами, яких доставляє розкішний стіл, породжують приємне життя, але тверезе міркування, що досліджує причини всякого вибору і уникнення, і що виганяє неправдиві думки, від яких душу проймає велика тривога” (Антология мировой философии. Античность. - С.520). Справжнє задоволення - атараксія (з грецьк. - відсутність хвилювань, незворушність, душевний спокій). Цим поняттям Епікур позначав ідеальний стан душі, кінцеву мету блаженного життя, до якого має прагнути людина. Найбільше, що може людина досягти в житті, - це звільнити себе від страху та неприємних відчуттів, отримати від життя насолоди, серед яких найбільша — уміння запобігти стражданню та зберігати душевну рівновагу, незворушність і безпристрасність. Одним із найвищих задоволень і шляхів до щастя - заняття філософією. У згаданому листі до Менекея містяться глибокі слова Епікура, звернені до молодих і старших віком: “Нехай ніхто в молодості не відкладає заняття філософією, а в старості не перестає займатися філософією: адже ніхто не буває ні недозрілим, ні перезрілим для здоров’я душі. Той, хто говорить, що ще не наступив або пройшов час для заняття філософією, той подібний на того, хто говорить, що для щастя або ще нема, або вже нема часу. Тому і юнакові, і старому слід займатися філософією: першому - для того, щоб, старіючи, залишатися молодим, залишаючи добру пам’ять про минуле, а другому - для того, щоб бути одночасно і молодим, і старим внаслідок відсутності страху перед майбутнім” (Там само). У цілому епікуреїзм орієнтувався на практичність філософії, розуміння її як головного засобу пошуків людиною щастя, задоволення її потреб. Епікуреїзм справив великий вплив на подальший розвиток філософської думки. Найбільш послідовним прихильником його був римський філософ Лукрецій Кар. Особливого поширення він набув у добу

Відродження, в тому числі й в Україні (К. Транквіліон-Ставровецький), а пізніше в епоху Просвітництва XVIII ст. у Європі.

3. СТОЇЦИЗМ: ПІЗНЬОАНТИЧНИЙ ІДЕАЛ МУДРЕЦЯ.

Другою, після епікуреїзму, і однією з основних філософських шкіл (течій) доби еллінізму був стоїцизм (грецьк. - стоя: так називали в Афінах портик - криту галерею з колонадою, що прилягала до будівлі, в одному з яких збиралися філософи-стоїки). Стоїцизм пройшов довгу історію: з кінця IV ст. до н.е. до VI ст. н.е. Розрізняють три його види: Стародавню Стою (Зенон, Клеанф Хрсіпп) - кінець IV ст. до н.е. - середина II ст. до н.е.; Середню Стою (Панетій, Посідоній) - II - I ст. до н.е.; Пізню (римську) Стою (Сенека, Епіктет; Марк Аврелій) - I - II ст. н.е. Основоположником стоїцизму був Зенон із Кітіона на о. Кіпр (бл. 333 - 262 рр. до н.е.). В Афінах заснував свою філософську школу, представники якої спочатку іменувалися зенонівцями, а потім - стоїками. Автор низки праць ("Про життя відповідно природі", "Про ціле", "Про порив або людську природу" та ін.), що збереглися лише у вигляді фрагментів. Вважають, що Зенон помер добровільно: одні твердять, що затримавши дихання, інші - утримавшись від їжі. Філософське вчення стоїків складається з трьох основних галузей - вчення про природу (фізика), вчення про пізнання і мислення (логіка) і вчення про належне життя (етика). Світ розглядається стоїками як організоване ціле, пройняте животворним Логосом, який виступає внутрішньою породжуючою силою і законом, що скеровує світовий розвиток. Об'єктивно існують лише тіла. Слідом за Гераклітом філософ вважав, що основою всього сущого є наділений божественною силою вогонь. Все виникає з вогню і перетворюється у вогонь після "світового року", що триває 10800 років. Після кожної космічної пожежі космос знову народжується. Душа людини, за вченням стоїків, - частина світової душі. Після смерті вона відділяється від тіла і втрачає особисті ознаки. Душа складається із суміші повітря і вогню - пневми. Вогняна частина пневми - розум. Людський розум є частиною космічного розуму. Через прилучення усіх людей до Лотоса вони є громадянами єдиної світової держави - "космополісу". У поглядах на

пізнання стоїки були сенсуалістами: єдине джерело знання вони вбачали у відчуттях і сприйняттях об'єктивно існуючих тіл. На основі відчуттів і сприйняття у нашій пам'яті утворюються уявлення. Що ж до понять, то в об'єктивному світі їм прямо ніщо не відповідає, так само як там нема ні ідей Платона, ні форм Арістотеля. Вони схилилися до того, що роди і види - це всього лиш суб'єктивні поняття або загальні імена, якими люди позначають подібні предмети, тіла. Як і епікурейці, головне завдання філософії стоїки вбачали в розробці етики, і насамперед в обґрунтуванні внутрішньої незалежності особи в умовах могутності еліністичної держави. Центральним пунктом стоїчного морального вчення служить ідеал мудреця. Основні його параметри: жити треба відповідно з природою; щастя - у свободі від пристрастей, у спокої духу, в байдужості. Це, власне, кінчна автаркія. Мудрець, за стоїками, - людина безпристрасна і незворушлива. Вбачаючи у безпристрасності шлях до блаженства, стоїки одними з перших розробили аналіз пристрастей. Вони розділили їх на чотири види: смуток, страх, прагнення і задоволення. Пристрасті є загальним джерелом чотирьох видів зла: нерозуміння, боягузтва, надмірності і несправедливості. Стоїчний мудрець має завжди перебувати в помірковано радісному настрої духу, в душевному спокої. Одним із постулатів стоїцизму є визнання того, що в житті панує строга необхідність: усе наперед визначено долею. Людина не може їй протистояти, вона цілком залежить від усього, що діється у зовнішньому світі. Дія долі неминуча і невблаганна. Тому людині не слід впадати у відчай, бо відвернути долю неможливо. Свобода не в тому, щоб діяти поза і всупереч необхідності (долі), а в добровільному чи насильницькому їй підкоренні. "Не бажай, щоб усе відбувалося, як ти хочеш, а бажай, щоб усе йшло, як йдеться, і буде тобі добре в житті", - відзначав Епіктет. Стоїки ілюстрували свою позицію притчею про карету і собаку. Собака прив'язаний до карети, що їде; як би він не смикався, рух визначає карета, тому втрачають сенс смикання, опір руху, відчайдушні крики. Як же тоді бути людині? Мудрець, вважали стоїки, має розумно ставитися до необхідності (долі): "Мудрого необхідність

веде, а дурного волочить”; “Того, хто бажає, доля приваблює, а того, хто не бажає, відштовхує”. Мудрість дозволяє стримувати афекти, що виникають у дурного від зіткнення з невідомими йому діями необхідності. Для стримування афектів слід виробити в собі чотири чесноти: розсудливість, невибагливість, справедливість і мужність. Лише на основі цих чеснот можна виробити ідеальний, згідно з етикою стоїків, спосіб відношення до світу - апатію (відсутність переживань, безпристрасність). Стоїчний мудрець пасивний, він примиряється з усім, що відбувається, втішаючись ілюзією, що в цілому все добре і прекрасно, і все, що відбувається, відбувається за промислом вселенського благорозуму. 125 У своїх “Моральних листах до Луцілія” Сенека обґрунтував етику “пасивного героїзму”. Суть її в тому, що змінити в житті нічого не можливо, можна лише презирливо ставитися до його напастей. Жити - це значить твердо протистояти ударам долі, панувати над своїми пристрастями, не бути їхнім рабом. Щастя залежить від нас самих, а нещасливим є той, хто себе таким вважає. Одним із засобів панування над собою є філософія: “Уникнути неминучого неможливо - його можна тільки перемогти... Цей шлях відкриває перед тобою філософія. Звернись до неї, якщо хочеш не зазнати лиха, бути безтурботним, щасливим і, головне, вільним. Іншим шляхом цього не досягнеш. Глупство - річ принизлива, мерзотна, огидна, рабська, підвладна багатьом жорстоким пристрастям. Але від цих обтяжливих повелителів, котрі карають то по черзі, то всі разом, звільнить тебе мудрість, вона ж - єдина свобода. До неї веде одна пряма дорога: з неї не зіб'єшся, крокуй впевнено! Якщо хочеш взяти владу над усім, віддай розумові владу над собою. Багато над чим будеш ти панувати, якщо розум буде панувати над тобою” (Читанка з історії філософії. Книга I. - С. 189). Отже, ідеалом мудреця, за стоїками, є спокій, незворушність, збереження внутрішньої автономії. Мудрець завжди діє у згоді з природним законом, відповідно до накреслень долі. Надалі поняття “стоїцизм” стало позначати моральну позицію, котра передбачає витриманість, стійкість, суворе

дотримання моральних вимог, незалежно від сподівань на винагороду, гідну поведінку за будь-яких обставин.

4. АНТИЧНИЙ СКЕПТИЦИЗМ

Один із напрямів елліністичної філософії. Термін “скептицизм” (від грецьк. “скепсис”) - напрям у гносеології, згідно з яким всіляке знання недостовірне. Скептицизм як різновид агностицизму має свою передісторію. Вже елеати відкинули достовірність наших знань про світ. Скептиками були й софісти з їх ученням про суб’єктивність всякого знання. Проте це був скептицизм не повний, а частковий, тобто він не заперечував знання в цілому, а його або чуттєвий, або інтелектуальний характер. Родоначальником повного і крайнього скептицизму був Пірон (360 - 270 рр. до н.е.), родом із м. Еліди. Брав участь у походах Александра Македонського. Сприйняв ряд ідей Демокріта. Нічого не писав, а викладав свої погляди в бесідах з учнями. 126 Скептицизм пройшов у своєму розвитку три періоди: ранній (Пірон та його прихильники); платонівської Академії (Карнеад, Аркселай, Філон, Антіох, Енесідем); пізній (Секст Емпірик та ін.) У центрі уваги Пірона і його послідовників знаходилася стара проблема щастя. Як стати щасливим? Щоб вирішити цю проблему, як вважав Пірон, слід відповісти на три питання: що є те, що нас оточує?; як ми маємо ставитись до того, що нас оточує?; що має слідувати з цього належного (до того, що нас оточує і з нами трапляється) ставлення? Відповідаючи на перше питання, Пірон вважав, що ми не можемо нічого знати про світ, його речі і явища, бо все у світі відносне, і сказати щось з упевненістю не можна. На жартівливе запитання: “А чи ти не вмер, Піроне?”, він твердо відповідав: “Не знаю”. Оскільки все відносне, то ніхто не може однозначно сказати, що дана річ така чи інша, що вона така, а не інакша. Звідси відповідь на друге питання: слід утримуватися від суджень як категоричних, так і проблематичних про все, що відбувається. А щодо третього питання, то відповідь на нього Пірона однозначна: незворушність, холонокровність, спокій, тобто атараксія. Один із стоїків Посідоній розповідав легенду про те, що Пірон, перебуваючи на кораблі під час бурі, поставив у приклад своїм

стривоженим учням поведінку поросяти, яке спокійно їло і не хвилювалося. Так само, твердив філософ, має себе вести справжній мудрець. Таким чином, старогрецька філософія епохи еллінізму на запитання, як бути вільним в умовах тоталітарного режиму, пропонувала людині зберігати душевний спокій, незворушність, стійкість духу, пасивно-споглядальний спосіб життя. У цьому вона вбачала запоруку щасливого життя, порятунк від душевних тривог і страждань.